

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Черненко Наталія Миколаївна

УДК 378+371.13+37-057.212+005.334

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор наук з державного управління, професор
Хаджирадєва Світлана Костянтинівна,
Національна академія державного управління
при Президентові України,
завідувач кафедри державного менеджменту.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Губа Анатолій Васильович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри суспільно-правових
дисциплін і менеджменту освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Сущенко Андрій Віталійович,
Класичний приватний університет,
завідувач кафедри освіти та управління
навчальним закладом;

доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, декан педагогічного факультету.

Захист дисертації відбудеться «29» листопада 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розіслано «27» жовтня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасному освітньому просторі України навчальні заклади стали повноправними суб'єктами ринкової економіки, отримали право самостійно визначати напрями свого розвитку, цілі і методи їх досягнення. Підвищилися вимоги суспільства до якості освіти випускників, кардинально оновлюються технології навчання, швидко змінюються організаційні та економічні умови діяльності навчальних закладів, загострюється конкурентна боротьба на ринку освітніх послуг. Вирішення завдань адаптації, виживання і розвитку в нових умовах зобов'язують навчальні заклади не тільки відслідковувати стан ринку освітніх послуг та оцінювати своє місце на цьому ринку, а й застосовувати методи прогнозування розвитку ринку, враховувати ризики, розробляючи альтернативні варіанти своєї поведінки в залежності від змін зовнішнього середовища.

Управління ризиками є новим напрямом у дослідженнях системи освіти та її реформування. У мінливих економічних умовах управління ризиками дає можливість прогнозувати і запобігати негативні явища, а отже, досягати мети довгострокових програм розвитку навчальних закладів. Для успішного здійснення освітньої діяльності менеджери повинні враховувати процеси, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищах навчального закладу в умовах змін. Це дозволить своєчасно ідентифікувати та управляти ризиками у навчально-виховному процесі освітніх закладів. Управління ризиками у навчальному закладі є безперервним процесом, що охоплює його діяльність на всіх рівнях і зокрема, використовується при розробці та формуванні стратегічних програм розвитку і визначенні подій, які можуть впливати на роботу навчального закладу і на управління ризиками. Результати такої діяльності гарантують досягнення цілей, минуючи організаційні ризики і загрози втрати репутації.

У низці досліджень висвітлено ризики як об'єктну, суб'єктну, об'єктно-суб'єктну і соціально-філософську категорію (А. Альгин, А. Буянов, В. Вітлінський, В. Ойгензіхт, Т. Ріктор, А. Урсул, Д. Штефанич та ін.), у підприємницькій діяльності (Л. Бакаєв, Л. Віткін, П. Грабовой, В. Гранатуров, В. Лук'янова, Г. Хімичева та ін.), як ситуативну характеристику діяльності (Ю. Великий, В. Коюда, О. Устенко, В. Черкасов та ін.), властивість особистості (О. Вдовіченко, Б. Додонов, К. Ізард, О. Чебикін та ін.), міру безпеки (Е. Ковальов, В. Лисцов, І. Якошь та ін.), загрозу (В. Андрійчук, Е. Уткін та ін.) тощо.

Останнім часом активізувалися дослідження проблеми ризику в управлінській і проектній діяльності (І. Арлюкова, В. Гриньова, В. Кравченко, А. Старостіна, С. Хаджирадєва та ін.), у галузі управління освітою (І. Абрамова, Н. Кічук, Т. Костюкова, І. Лисенко, Н. Нікітін, А. Соложнін, П. Щеглов та ін.), фаховій підготовці керівників навчальних закладів (В. Андрущенко, В. Берека, А. Губа, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Н. Кічук, В. Кремень, А. Кузьмінський, А. Сущенко та ін.).

Проблема підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, зокрема її зміст і структура, не були предметом дослідження. Водночас у теорії і практиці професійної підготовки менеджерів освіти наявна низка *суперечностей* між:

- суспільною потребою професіоналізації управління навчальними закладами та наявним рівнем готовності менеджерів освіти до управління ризиками;

- нестабільними умовами функціонування системи освіти і відсутністю у менеджерів освіти вмінь приймати рішення в ситуації невизначеності;

- підвищеними вимогами до рівня готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах і відсутністю методичного забезпечення та науково обґрунтованих моделей її формування в умовах вишу.

Потреба в розв'язанні означених суперечностей зумовила вибір теми дисертаційного дослідження «Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри управління освітніми закладами та державної служби «Теорія і практика розвитку сучасної освіти та удосконалення системи управління навчальними закладами» (№ 0111U009910), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 2 від 25.09.2014 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук при НАПН України (протокол № 8 від 25.11.2014 р.).

Мета дослідження: науково обґрунтувати й апробувати методологічні концепти, теоретико-методичні засади і педагогічні умови

підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Завдання дослідження:

1. Визначити і науково обґрунтувати методологічні концепти підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

2. Визначити і здійснити структурно-компонентний аналіз феномена «готовність майбутніх менеджерів до управління ризиками у навчальних закладах»; уточнити поняття «менеджер освіти», «професійна підготовка менеджерів освіти», «ризик», «ризик-менеджмент», «управління ризиками у навчальному закладі».

3. Виявити й класифікувати ймовірні ризики у навчальних закладах.

4. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

5. Науково обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

6. Розробити модель формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

7. Розробити й апробувати експериментальну методику формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх менеджерів освіти в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Предмет дослідження: зміст і методика підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Загальна гіпотеза дослідження. Ефективність підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальному закладі зумовлюється станом їхньої готовності, що проявляється в таких вимірах: особистісному (як психологічна настанова, що спрямована на зовнішню поведінку (діяльність) і забезпечує управління ризиками у навчальному закладі, зокрема менеджери освіти активно включаються у процеси змін, професійно усвідомлюють їх необхідність та важливість); когнітивному (як обізнаність, що виявляється в опануванні певної сукупності понять, визначень, тверджень, процесів, методів, узагальнень, які стають керівництвом до дії при управлінні ризиками) і функційному (як управлінська здатність поєднання практичних умінь і знань з управління ризиками, набутих у процесі навчання та при виконанні певних

обов'язків, досвіду як набутого від викладачів, майстрів, керівників, співробітників, так і власного; майбутні менеджери освіти повинні вміти співвідносити засвоєні знання з управління ризиками у навчальних закладах із практичними завданнями різного ступеня складності).

Загальна гіпотеза конкретизована частковими припущеннями, що визначають сутність експериментальної методики, а саме: підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах буде ефективною, якщо в процесі їхньої підготовки буде реалізовано такі педагогічні умови:

- методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах;
- використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах;
- наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти.

Провідна ідея дослідження. Управління ризиками у навчальному закладі – це комплекс управлінських дій і заходів, що здійснюється менеджерами навчального закладу з метою вибору оптимального управлінського рішення з можливих альтернатив, які можуть мати позитивні / негативні наслідки. Оптимальним управлінським рішенням вважаємо те, яке матиме найкращий результат з найбільшою ймовірністю. Підготовку майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах розглядаємо як цілеспрямований процес формування в умовах вищих навчальних закладів знань, умінь, навичок і розвитку особистісних якостей студентів магістратури, необхідних для управління ризиками. Отже, процес формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальному закладі є цілеспрямованим, керованим, вимірюваним і ґрунтується на різних рівнях теоретико-методологічних концептів.

Концепція дослідження. Концепцію підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах розуміємо як цілісну систему, що узагальнено відтворює її складові і репрезентує структурно-функційні зв'язки, основою якої є принципи, методологічні підходи й експериментальна методика. В основу розробки концепції дослідження покладено ідею про те, що забезпечення результативного управління навчальним закладом у сучасних умовах нестабільності неможливе без ефективного управління ризиками, яке

характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання конкретної діяльності.

Готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальному закладі є цілісним особистісним утворенням, що виражається мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання конкретної діяльності: визначає стратегію поведінки в умовах невизначеності, здійснює ідентифікацію, якісну та кількісну оцінку ризиків, визначає критичні ризики і планує реагування на них. Зазначена готовність є результатом підготовки, що зумовлена інтеграцією особистісного, когнітивного, функційного компонентів, сприяє виконанню професійних обов'язків, усвідомленому застосуванню знань, умінь, навичок, досвіду й особистісних якостей, дозволяє адекватно перебудовувати діяльність за наявності непередбачених перешкод.

Концепція підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах передбачає три взаємопов'язані концепти.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію системного, діяльнісного й особистісного підходів до вивчення проблеми підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Системний підхід забезпечує вирішення проблеми управління ризиками на міждисциплінарному рівні в сукупності системних взаємозв'язків та ієрархічних рівнів, урахування управлінських аспектів, системних властивостей і функційних характеристик систем, що досліджуються, особливостей спеціальних методів і процедур, які використовуються для їх вивчення. А також ґрунтується на вмінні виокремлювати чинники, що впливають на функціонування й розвиток навчального закладу, формування ієрархії цих чинників залежно від сили їх впливу на навчальний заклад у тісному взаємозв'язку із зовнішнім і внутрішнім середовищами.

Згідно з діяльнісним підходом, підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах складається з різноманітних елементів, що пов'язані між собою й визначають їхню функційну структуру діяльності. Діяльнісний підхід зумовлює цілісний розгляд основних складників управління ризиками у навчальних закладах (мета, суб'єкти, об'єкти, предмет, механізми, результати).

Особистісний підхід дозволив дослідити особистісні й професійні якості майбутніх фахівців, що необхідні для здійснення управлінської діяльності в умовах невизначеності з урахуванням нових соціальних вимог. Особистісний чинник є складником будь-якої діяльності. У процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у

навчальних закладах особистісний підхід забезпечив формування у студентів магістратури таких рис, як: відповідальність, наполегливість, упевненість, адаптивність, здатність до прогнозування ризику, асертивність, толерантність до невизначеності тощо.

Теоретичний концепт окреслює основні ідеї, висвітлює науковий апарат дослідження, визначає вихідні положення, що розкривають безпосередній зв'язок теоретичних засад концепції з практикою підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Теоретичні засади дослідження становлять положення, висновки, результати досліджень із проблем:

- формування методологічних, системних знань фахівців (І. Бех, Б. Гершунський, І. Зязюн, С. Порев, В. Сластьонін, Г. Щедровицький та ін.);

- застосування педагогічних систем у навчальному процесі (С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, О. Глузман, Н. Кузьміна, Л. Новікова, П. Підкасистий, М. Поташник та ін.);

- специфіки професійного навчання дорослих та управління в освітній сфері (С. Змеєв, В. Луговий, Н. Протасова, Е. Степанова та ін.);

- особливості професійної підготовки менеджерів освіти та професіоналізації їхньої управлінської діяльності (В. Берека, В. Гладкова, А. Губа, Г. Єльнікова, Н. Кічук, Н. Коломінський, Л. Кравченко, В. Крижко, В. Маслов, Є. Павлютенков, В. Пікельна, О. Савченко, А. Светлорусова, Т. Сорочан, А. Сущенко, Є. Хриков, В. Шаркунова та ін.);

- діяльність менеджерів в умовах змін, управління змінами в організації, формування команд (О. Бондарчук, О. Винославська, В. Івкін, Л. Карамушка, О. Ковальчук, С. Максименко, М. Москальов, К. Терещенко, О. Філь та ін.);

- толерантність до невизначеності (А. Гусєв, Е. Луковицька, П. Лушин, Е. Носенко, К. Стойчева, Н. Шалаєв, М. Шаповал та ін.);

- асертивність (Н. Капустіна, Л. Ніколаєв, Н. Подоляк, О. Саннікова, В. Шейнов та ін.);

- готовність, схильність до ризику та їх діагностика (С. Бикова, Г. Вайнер, О. Вдовіченко, О. Дишкант, О. Дронова, Н. Коган, Ю. Козелецький, Т. Корнилова, М. Котік, С. Кумбс, А. Линенко, В. Петровський, О. Саннікова, Г. Солнцева, Е. Хабибуллина, О. Хлонь, Т. Хомуленко, О. Чебикін, Г. Шуберт та ін.).

Методичний концепт репрезентує методику підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах як

сукупність взаємопов'язаних засобів і способів, із чітко визначеними цілями навчання, конкретними принципами, формами, методами і прийомами, за якими здійснювалося формування готовності до управління ризиками, передбачає оперативний зворотний зв'язок на основі діагностики результатів відповідно до структури готовності до управління ризиками, опис її складників.

Реалізацію визначених у дослідженні завдань здійснено комплексом **дослідницьких методів**: для визначення теоретико-методологічних і методичних засад дослідження використано системний, комплексний, порівняльний, контент-аналіз та узагальнення філософської, психологічної, педагогічної, управлінської, економічної науково-методичної літератури з проблем управління ризиками і професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти; з метою вивчення ймовірних ризиків у галузі освіти – метод експертної оцінки; готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах з'ясовано емпіричними методами тестування, анкетування, опитування; для обґрунтування і розробки концепції підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах застосовано методи теоретичного і математичного моделювання; підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах в умовах вишу здійснювалась у процесі педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи); з метою узагальнення одержаних результатів дослідження, їх кількісного та якісного аналізу використано методи математичної статистики (метод середньоквадратичних відхилень, критерій Уїлкоксона-Манна-Уїтні, регресійний аналіз, кореляційний аналіз Спірмена тощо).

Експериментальною базою дослідження виступили Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Бердянський державний педагогічний університет, Інститут суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка.

На різних етапах експерименту, що проводився впродовж 2008-2014 р. р., у ньому взяли участь 472 особи, з них: 312 студентів магістратури, 160 керівників і заступників керівників навчальних закладів.

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше науково обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, що складається із трьох взаємозалежних концептів (методологічний, теоретичний, методичний); з'ясовано сутність феномена «готовність майбутніх менеджерів до управління ризиками у навчальних закладах», що є цілісним особистісним

утворенням, характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання та управління конкретною діяльністю: визначає стратегію поведінки в умовах невизначеності, здійснює ідентифікацію, якісну і кількісну оцінку ризиків, окреслює критичні ризики та планує реагування на них; зазначена готовність є результатом підготовки, що зумовлена інтеграцією особистісного, когнітивного та функційного компонентів; виявлено і класифіковано ймовірні ризики у навчальних закладах освіти (політико-правові, фінансово-економічні, навчально-методичні, організаційно-технічні, інформаційно-комунікаційні, управлінські, кадрові, соціокультурні). Визначено критерії (активність / пасивність особистості, усвідомленість / неусвідомленість знань, гнучкість / ригідність умінь) з відповідними показниками, схарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах (достатній, задовільний, низький). Визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах (методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти), розроблено модель формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. Уточнено поняття «менеджер освіти», «професійна підготовка менеджерів освіти», «ризик», «ризик-менеджмент», «управління ризиками у навчальному закладі». Подальшого розвитку набули теорія і методика підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів: *розроблено діагностувальну й експериментальну методика формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, навчально-методичне забезпечення (система тренінгів, вправ, інформаційно-фактологічна база ймовірних ризиків тощо), спецкурс «Основи управління ризиками у навчальному закладі», програму виробничої (управлінської) практики для магістрантів зі спеціальності «Управління навчальним закладом».*

Результати дослідження можуть бути використані в процесі розробки та корегування навчальних планів, навчальних і робочих програм з управлінських дисциплін підготовки фахівців за освітнім

ступенем «магістр» зі спеціальності «Управління навчальним закладом»; для розробки фахових методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій для студентів магістратури, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, у системі підвищення кваліфікації викладачів вищої школи, а також у викладанні навчальних предметів, проведенні спецсеминарів, організації управлінської практики.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 502/16 від 23.03.16 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (акт про впровадження № 1028/01 від 22.04.16 р.), Бердянського державного педагогічного університету (акт про впровадження № 57-08/390 від 28.03.16 р.), Інституту суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 99 від 05.04.16 р.), Навчально-наукового інституту менеджменту та психології Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України (акт про впровадження № 20-05/90 від 24.03.16 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 79/03 від 21.03.16 р.), Комунального вищого навчального закладу «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (акт про впровадження № 255 від 22.03.16 р.), Одеського обласного інституту вдосконалення вчителів (акт про впровадження № 159 від 24.03.16 р.), Державної установи освіти «Мінський міський інститут розвитку освіти» (акт про впровадження № 1-21/295 від 16.03.16 р.), Бельцького державного університету імені Алеко Руссо (акт про впровадження № 06.03-12/77 від 15.03.16 р.), Кишинівського державного педагогічного університету імені Іона Крянге (акт про впровадження від 21.04.2016 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві. У навчальних посібниках з грифом Міністерства освіти і науки України: «Техніка управлінської діяльності» [Серія «Управління навчальним закладом»], особисто дисертанту належать лекції-презентації № 2, 3, 4, плани практичних занять; «Теорія і практика управління закладами освіти» [Серія «Управління навчальним закладом»] – розділи IV, V; «Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті» – розділ II; у тезах і матеріалах конференцій, написаних спільно з Т. Гречко, В. Пенючим – основні ідеї та управлінські аспекти питань, що опрацьовано в цих друкованих працях.

Достовірність наукових результатів забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням комплексу методів

дослідження, що адекватні його предмету, меті і завданням; тривалим характером та можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи; репрезентативністю обсягу вибірки і статистичною значущістю експериментальних даних; сталістю отриманих емпіричних даних та обробкою їх статистичними методами; позитивними результатами впровадження матеріалів дослідження в процес професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на міжнародних: «Управління освітніми закладами: стан проблем, стратегії розвитку» (Одеса, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015), «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Житомир, 2011), «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Київ, 2012), «Управління в освіті» (Львів, 2013), «Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2013), «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (Одеса, 2014), «Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення» (Київ, 2014), «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2014), «Теорія і практика управління педагогічними процесами» (Одеса, 2014, 2015), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015), Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації (Переяслав-Хмельницький, 2016), Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій (Київ, 2016); всеукраїнських: «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград, 2012), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (Херсон, 2015), «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівників навчальних закладів» (Житомир, 2016) науково-практичних конференціях, Міжнародному науково-практичному семінарі «Управління навчальними закладами в контексті модернізації системи професійного навчання» (Одеса, 2008), Міжнародній науковій конференції з обміну науковими досягненнями (Польща, Лодзь, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції в рамках міжнародного проекту TEMPUS INOVEST «Східне партнерство в сфері педагогічних інновацій в інклюзивну освіту» (Молдова, Кишинів, 2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 50 публікаціях автора, зокрема: 1 монографії, 19 статтях у фахових виданнях України (2 – в електронних виданнях), 5 публікаціях у наукових періодичних виданнях інших держав (3 – в електронних виданнях), 22 працях апробаційного характеру (2 – у співавторстві), 3 роботах навчально-методичного

характеру (у співавторстві), що додатково відображають наукові результати дисертації.

Матеріали кандидатської дисертації «Підготовка майбутніх менеджерів до діалогової комунікації в умовах післядипломної освіти», захищеної у 2005 році, у тексті докторської дисертації не використано.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (729 найменувань) і 12 додатків, поданих на 50 сторінках. Робота містить 19 таблиць, 18 рисунків, що обіймають 11 сторінок основного тексту. Повний обсяг дисертації – 511 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 383 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, концепцію, завдання і методи дослідження, викладено наукову новизну одержаних результатів, їх практичну значущість, подано відомості про апробацію й упровадження результатів наукового пошуку, структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі «Професійна підготовка майбутніх менеджерів освіти як об'єкт наукових досліджень» подано аналіз проблем професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти в психолого-педагогічній літературі, розглянуто сутність понять «менеджер освіти», «професійна підготовка менеджерів освіти», «готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах», їх генезу, висвітлено професійну підготовку майбутніх менеджерів освіти в сучасній освітній практиці, обґрунтовано методологічні вектори підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено, що менеджер освіти – це працівник освітньої організації, який наділений повноваженнями керівництва, приймає управлінські рішення за певними видами діяльності організації.

Професійну підготовку менеджерів освіти розглядаємо як цілеспрямований процес професійного розвитку, що забезпечує формування значущих для управлінської діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості, достатніх для успішного виконання нею посадових обов'язків.

Поняття «підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах» тлумачимо як цілеспрямований процес формування в умовах вищих навчальних закладів знань, умінь, навичок і

розвиток особистісних якостей студентів магістратури, необхідних для управління ризиками. Результатом зазначеної підготовки є готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками в навчальних закладах.

У контексті дослідження «готовність» розглядаємо як особистісну характеристику, придатність до діяльності, що виражається в активному позитивному ставленні до неї, схильності її виконувати, мобілізованості сил для реалізації професійних функцій та обов'язків.

Готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах тлумачимо як цілісне особистісне утворення, що характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання та управління конкретною діяльністю: визначає стратегію (вибір варіанта) поведінки в умовах невизначеності, здійснює ідентифікацію, якісну та кількісну оцінку ризиків, визначає критичні ризики та планує реагування на них.

Визначено методологічні підходи до процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах: системний, діяльнісний, особистісний.

Відповідно до положень **системного підходу** (А. Авер'янов, П. Анохін, В. Афанасьєв, Л. Берталанфі, І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдін та ін.), підготовку майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах розглядаємо як систему, в якій всі компоненти взаємопов'язані і взаємозалежні, розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку. Системний підхід в організації педагогічних досліджень (Є. Барбіна, В. Беспалько, А. Жиліна, Н. Кузьміна, Я. Мамонтов, М. Окс, В. Ортинський та ін.) передбачав розробку змісту і методики підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками, відповідних засобів, форм, методів навчання, створення різноманітних професійних ризикованих ситуацій у процесі навчання, що забезпечило їхню здатність діяти в контексті функційних обов'язків і завдань, автономно приймаючи рішення під час невизначеності, враховуючи вплив на навчальний заклад низки внутрішніх і зовнішніх чинників.

Використання **діяльнісного підходу** (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Ю. Татур та ін.) дозволило розглядати діяльність як основу, засіб і вирішальну умову розвитку особистості, форму активної цілеспрямованої взаємодії людини з довкіллям. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах у межах діяльнісного підходу передбачала врахування мети, суб'єктів, об'єкта, предмета, механізму зазначеного

процесу. Метою була розробка методики управління ризиками у навчальних закладах. Суб'єктами визначено споживачів освітніх послуг і менеджерів освіти / керівників навчальних закладів. Об'єктом – напрями діяльності навчального закладу, предметом – ризики у навчальному закладі, механізмами визначено інформаційний, організаційний, фінансово-економічний, політико-правовий тощо.

Згідно з **особистісним підходом** ураховано результати досліджень учених Б. Ананьєва, А. Бодальова, В. Варданяна, В. Давидова, М. Кагана, А. Ковальова, К. Платонова, І. Мангутова, Л. Уманського та ін. щодо функційної структури особистості, її особистісних і професійних якостей, необхідних для здійснення професійної діяльності з урахуванням нових соціальних вимог. Багатогранний характер управлінської діяльності накладає своєрідний відбиток і на особистісні характеристики менеджера освіти. У межах особистісного підходу процес підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах передбачав формування у студентів магістратури таких рис, як: відповідальність, наполегливість, упевненість, адаптивність, здатність до прогнозування ризику, асертивність, толерантність до невизначеності тощо.

Обґрунтовано принципи формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах:

- діалогічність (передбачає взаємодію між учасниками педагогічного процесу в умовах навчальної ситуації, що здійснюється у мовленнєвій формі, під час якої відбувається інформаційний обмін між партнерами й регулюються взаємовідносини між ними, враховуючи закономірності андрагогіки);

- послідовність і систематичність (реалізація якого вимагає організації процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах як логічного продовження їхньої професійної підготовки, що забезпечуватиме перехід від простих до більш складних форм діяльності, встановлення міжпредметних зв'язків);

- усвідомленість і розвиток освітніх потреб (передбачає не лише усвідомлення всіх параметрів процесу підготовки до управління ризиками, своїх дій щодо його організації, але і виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу, без якого не можливе досягнення поставленої мети навчання).

Аналіз наукового фонду з досліджуваної проблеми дав можливість констатувати, що значна увага науковцями приділяється підготовці менеджерів освіти в умовах магістратури, зокрема зі спеціальності «Управління навчальним закладом», проте управління ризиками у

навчальному закладі не було предметом дослідження фахової підготовки менеджерів освіти.

Встановлено, що професійна підготовка керівників навчальних закладів в Україні із 2000 року здійснюється за програмами вищої освіти, у процесі підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період, а також у межах «шкіл резерву». З'ясовано, що цілі, зміст і вимоги до професійної підготовки менеджерів освіти у системі вищої та післядипломної освіти відповідають Галузевому стандарту вищої освіти України «Підготовка магістра за спеціальністю специфічних категорій 8.000009 «Управління навчальним закладом».

Отже, виявлено важливість і необхідність цілеспрямованої підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, недостатню готовність менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах та необхідність покращення науково-методичного, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення магістерської підготовки майбутніх менеджерів освіти в умовах вишу.

У другому розділі «Генеза управління ризиками та її специфікація в галузі освіти» обґрунтовано феноменологію ризику, уточнено поняття «ризик», «ризик-менеджмент», «управління ризиками у навчальному закладі», висвітлено особливості управління навчальним закладом на засадах ризик-менеджменту, на підставі експертного оцінювання виявлено і класифіковано ймовірні ризики у навчальних закладах освіти.

Різні аспекти ризиків у галузі освіти досліджено в працях І. Абрамової, С. Білоусової, М. Беляєвої, Ю. Зубок, Е. Ішакова, І. Каленюка, Т. Костюкової, Н. Кічук, О. Кукліна, І. Лисенко, М. Медведєвої, Н. Нікітіна, А. Орел, Н. Синягіна, А. Соложніна, В. Чупрова, П. Щеглова та ін.

Доведено, що у сучасному науковому дискурсі ризик позиціоновано як складне та багатоаспектне явище. Основні підходи до тлумачення поняття «ризик» представлено в таких аспектах, як: об'єктно-суб'єктна категорія, діяльність, форма діяльності в умовах невизначеності, елемент процесу рішень, властивість особистості, міра безпеки, форма можливої небезпеки і небезпечних втрат, передбачувана вдача, успішний результат, нестабільність, наслідок дій, характеристика дій, загроза, невизначеність, правова категорія тощо.

У контексті дослідження ризик розглядаємо як ситуацію невизначеності, що вимагає в процесі прийняття рішень певного вибору

для досягнення необхідного результату з мінімізацією негативних наслідків.

Уточнено поняття «ризик-менеджмент» як сукупність управлінських дій інтегрованого характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і запобігання ризиків, тобто процес впливу на об'єкти навчального закладу, в якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, запобігальних дій, їх обґрунтоване врахування під час прийняття менеджером освіти управлінських рішень.

Управління ризиками у навчальному закладі тлумачимо як комплекс управлінських дій і заходів, що здійснюється менеджерами навчального закладу з метою вибору оптимального управлінського рішення з можливих альтернатив, що можуть мати позитивні / негативні наслідки. Оптимальним управлінським рішенням вважаємо те, яке приносить найкращий результат з найбільшою ймовірністю.

Визначено, що ризиковану ситуацію в управлінській діяльності супроводжують три співіснуючі умови (наявність невизначеності, необхідність вибору альтернативи, можливість якісної та кількісної оцінки ймовірності здійснення тієї чи тієї альтернативи).

На основі проведеного контент-аналізу класифікацій ризиків констатовано відсутність єдиного підходу. Складність класифікації полягає в їх розмаїтті, що зумовлено характерними особливостями навчального закладу, специфікою його діяльності, особистістю керівника тощо. Сучасні класифікації ризиків у галузі освіти дозволили розподілити їх на кілька груп за різними ознаками: масштабом виникнення (макроризики, мезоризики, мікроризики), джерелом (зовнішні, внутрішні, суб'єктивні, об'єктивні), часом (короткострокові, середньострокові, довгострокові), терміном дії (ретроспективні, поточні, перспективні), за характером прояву (прогнозовані, непрогнозовані), чинниками виникнення (політичні, економічні) та сферою походження (політико-правові, фінансово-економічні, організаційно-технічні, кадрові, управлінські, інформаційно-комунікаційні, соціокультурні, навчально-методичні).

За результатами експертного оцінювання щодо ймовірних ризиків у навчальних закладах освіти класифіковано та схарактеризовано вісім груп ризиків за сферою походження:

– політико-правові (ризики зміни пріоритетів / стратегій державної політики в галузі освіти, недосконалості механізмів реалізації державної політики в галузі освіти на регіональному та місцевому рівнях, змін законодавства щодо регулювання (регламентування) діяльності закладів освіти);

– фінансово-економічні (ризики недостатнього бюджетного фінансування, недосконалості механізмів залучення коштів партнерів (гранти, спонсорські внески тощо);

– організаційно-технічні (ризики невідповідності організаційної структури закладу освіти її цілям, завданням і функціям, недостатності матеріально-технічного забезпечення закладу освіти, невідповідності технічним, санітарним, пожежним та іншим нормам безпеки життєдіяльності);

– кадрові (ризики зниження професійно-кваліфікаційного рівня персоналу в навчальному закладі, плинності кадрів у навчальному закладі, порушення норм корпоративної культури, демотивування персоналу навчальних закладів, ризики проявів професійних деструкцій);

– управлінські (ризики неефективного планування діяльності закладу освіти, дестабілізації його роботи, що пов'язано з порушенням тайм-менеджменту, трудової дисципліни, графіків роботи, норм робочого часу, графіків відпусток, правил перебування у відрядженні тощо; впровадження інновацій в закладах освіти, неефективного прийняття управлінських рішень (існують на всіх етапах: передують цьому процесу, виникають безпосередньо протягом цього процесу і в результаті прийняття та реалізації управлінських рішень), ризик неточних (хибних) прогнозів);

– інформаційно-комунікаційні (ризики ушкодження / порушення інформаційно-комунікаційної системи забезпечення діяльності навчального закладу, небезпеки інформаційно-комунікаційної діяльності в закладах освіти, запровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій у навчальних закладах);

– соціокультурні (ризики прояву деструктивних явищ в освітньому середовищі навчального закладу, зниження морально-етичних якостей колективу (учнів і педагогів) навчального закладу, проявів корупції в навчальних закладах);

– навчально-методичні (ризики зниження якості освіти, невідповідності навчання освітнім рівням, стандартам освіти та сучасним вимогам, низька якість навчально-методичного забезпечення / супроводу навчального процесу).

Отже, забезпечення результативного управління навчальним закладом у сучасних умовах нестабільності не можливо без ефективного управління ризиками, що мають певну специфікацію у галузі освіти.

У третьому розділі «Структурно-компонентний аналіз готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками в навчальному закладі» обґрунтовано компонентну структуру готовності майбутніх

менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, визначено компоненти, критерії і показники, схарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, розроблено й апробовано методику їх оцінювання, подано результати констатувального і прикінцевого етапів експериментальної роботи.

У контексті дослідження готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах є результатом підготовки, що зумовлена інтеграцією особистісного, когнітивного та функційного компонентів, поділ яких має умовний характер.

Особистісний компонент характеризує можливості людини в межах регуляції власної активності в процесі професійної діяльності. Критерієм за особистісним компонентом було обрано активність / пасивність особистості з такими показниками: усвідомлення майбутніми менеджерами освіти необхідності і важливості управління ризиками у навчальних закладах, наявність мотиваційної настанови до управління ризиками, схильність майбутніх менеджерів освіти до ризику, настанова на позитивні зміни, толерантність до невизначеності, асертивність, гнучкість мислення.

Когнітивний компонент передбачав систему знань, що мають бути усвідомлені майбутніми менеджерами освіти і виступати підґрунтям для формування необхідних умінь / навичок для управління ризиками у навчальних закладах.

Критерієм за когнітивним компонентом було обрано усвідомленість / неусвідомленість знань з такими показниками: обізнаність із концептуальними положеннями управління ризиками у навчальних закладах, обізнаність із процесами управління ризиками у навчальних закладах, оволодіння методами обробки ризиків у навчальних закладах відповідно до процесів управління ризиками, оволодіння шляхами запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі (франдрайзингова діяльність, громадські організації, соціальне партнерство, волонтерство, спонсорство тощо), здатність до розумового логічного структурування й адаптивного мислення.

Функційний компонент характеризується поєднанням практичних умінь і знань з управління ризиками, набутих у процесі навчання та досвіду виконання певних обов'язків (як перейнятим від викладачів, майстрів, керівників й співробітників, так і власним).

Критерієм за функційним компонентом було обрано гнучкість / ригідність умінь з такими показниками: вміння застосовувати методи ідентифікації ризиків і класифікувати виявлені ризики у

навчальному закладі; вміння здійснювати кількісний та якісний аналіз ризиків; уміння визначати найбільш критичні ризики; вміння планувати реагування на ризики; вміння проводити моніторинг з оцінки ризиків і визначати пропозиції та рекомендації за підсумками проведення моніторингу.

Означені критерії тісно взаємозв'язані: щоб здійснювати управління ризиками, майбутній менеджер освіти має бути не лише мотивованим, спрямованим на мобілізацію ресурсів суб'єкта, але й активним; не тільки володіти певними знаннями з управління ризиками, але й застосовувати їх усвідомлено; не тільки мати засновані на цих знаннях практичні вміння, але й бути здатним адаптувати їх до мінливих ситуацій ризику; не тільки володіти якостями, необхідними для виконання професійних обов'язків, але й постійно їх активізувати, щоб забезпечувати ефективне управління ризиками у навчальних закладах.

Розроблено методику оцінювання, що передбачала три блоки завдань з різною цільовою настановою і складністю: діагностувальні методики вимірювання готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками в навчальних закладах; тестові завдання відкритого і закритого форматів (вимагали вибір із запропонованих варіантів одного чи кількох варіантів правильних відповідей, представлені категоріями логічних пар, на встановлення відповідності між визначеннями та їх сутністю); кейси (для вимірювання здатності самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі, створювати ціле з частин, визначати проблеми й оцінювати їх залежно від ситуації).

Показники за критерієм «активність / пасивність особистості» вимірювалися такими діагностувальними методиками: усвідомлення необхідності і важливості управління ризиками у навчальних закладах майбутніми менеджерами освіти (питальник «Управління ризиками у навчальних закладах – вимога часу»); наявність мотиваційної настанови до управління ризиками (методика «Визначення прагнення до ризику та рівня мотивації досягнення цілі й успіху» Т. Елерса); схильність майбутніх менеджерів освіти до ризику (діагностика «PSK» Шуберта); настанова на позитивні зміни (методика «Особистісна готовність до змін PCRS» за Н. Бажановою, Г. Бардієр); толерантність до невизначеності (методика «Толерантність до невизначеності» Г. Солдатової); асертивність (методика на асертивність А. Кареліна); гнучкість мислення (методика А. Лачинса «Гнучкість мислення»).

Показники за критерієм когнітивного компонента «усвідомленість / неусвідомленість знань» вимірювалися за такими діагностувальними методиками: обізнаність із концептуальними положеннями управління

ризиками у навчальних закладах, обізнаність із процесами управління ризиками у навчальних закладах (тестові завдання «Змістове ядро процесу управління ризиками у навчальних закладах»); оволодіння методами обробки ризиків у навчальних закладах відповідно до процесів управління ризиками й оволодіння шляхами запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі, здатність до розумового логічного структурування й адаптивного мислення (міні-кейси).

Показники за критерієм «гнучкість / ригідність умінь» функційного компонента (вміння застосовувати методи ідентифікації ризиків і класифікувати виявлені ризики у навчальному закладі, здійснювати кількісний та якісний аналіз ризиків, визначати найбільш критичні ризик, планувати реагування на ризики, здійснювати моніторинг з оцінки ризиків відповідно до розроблених методик, визначати пропозиції та рекомендації за підсумками проведення моніторингу) вимірювалися за міні-кейсами «Процедура та інструменти управління ризиками».

Презентовано і схарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах: достатній, задовільний і низький.

Студенти магістратури достатнього рівня усвідомлюють необхідність і важливість управління ризиками у навчальних закладах, характеризуються позитивно спрямованими мотивами, схильні до ризику, в них наявна настанова на позитивні зміни. Вони толерантні до невизначеності, здатні впевнено відстоювати свої позиції, не зневажаючи при цьому прав інших, швидко переключаються на нові способи та механізми досягнення цілей, долають стереотипність і шаблонність у вирішенні завдань, переосмислюють поведінку. Майбутні менеджери освіти цього рівня обізнані з концептуальними положеннями і процесами управління ризиками в навчальних закладах, володіють методами обробки ризиків відповідно до процесів управління ними та запобігання і подолання ризиків у навчальному закладі, здатні до розумового логічного структурування й адаптивного мислення. Вони вміють: застосовувати методи ідентифікації ризиків і класифікувати виявлені ризики в навчальному закладі, здійснювати їх кількісний та якісний аналіз, визначати найбільш критичні ризики, планувати реагування на них, проводити моніторинг з оцінки ризиків і визначати пропозиції та рекомендації за його підсумками.

Майбутні менеджери освіти задовільного рівня, усвідомлюючи необхідність і важливість управління ризиками в навчальних закладах, характеризуються позитивно спрямованими мотивами, хоча не завжди схильні до ризику, в них наявна настанова на позитивні зміни. Вони

толерантні до невизначеності, водночас недостатньо впевнено відстоюють свої позиції. Переключаючи на нові способи та механізми досягнення цілей, намагаються долати стереотипність і шаблонність у вирішенні завдань, переосмислюють поведінку, водночас не завжди діють по-різному в складних ситуаціях. Магістранти цього рівня обізнані з концептуальними положеннями і процесами управління ризиками у навчальних закладах, володіють методами обробки ризиків відповідно до процесів управління, запобігання і подолання ризиків у навчальному закладі, здатні до розумового логічного структурування й адаптивного мислення, при цьому припускаються окремих помилок, не завжди вміють застосовувати знання в ситуаціях з новими умовами й оперативно їх переносити, враховувати ситуації невизначеності. Студенти магістратури цього рівня вміють застосовувати методи ідентифікації ризиків і класифікувати виявлені в навчальному закладі ризики, здійснювати їх кількісний та якісний аналіз, хоча не завжди доречно обирають види і методи такого аналізу. Визначають найбільш критичні ризики, планують реагування на них, проводять моніторинг з оцінки ризиків, визначати пропозиції і рекомендації за його підсумками, однак не завжди спроможні обґрунтувати їх.

Майбутні менеджери освіти низького рівня не завжди включаються в процеси змін у навчальному закладі, хоч усвідомлюють необхідність і важливість управління ризиками. Вони не завжди схильні до ризику, в них відсутня настанова на позитивні зміни. Студенти магістратури цього рівня інтолерантні до невизначеності, невпевнено відстоюють свої позиції, діють шаблонно, не завжди переосмислюють поведінку, не здатні оперативно переносити знання на практику, не завжди враховують ситуації невизначеності. Майбутні менеджери освіти фрагментарно обізнані з концептуальними положеннями і процесами управління ризиками у навчальних закладах, розпізнають і відтворюють окремі факти, володіють методами обробки ризиків і шляхами запобігання та подолання ризиків, натомість не завжди доречно їх обирають, припускаються помилок. Вони вміють застосовувати методи ідентифікації ризиків і класифікувати виявлені в навчальному закладі ризики, здійснювати їх кількісний та якісний аналіз, водночас помиляються, визначаючи критичні ризики, не завжди доречно планують реагування на них, проводять моніторинг з оцінки ризиків, але не вміють визначати пропозиції і рекомендації за його підсумками.

Для визначення числових інтервалів рівнів готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками було використано метод середньоквадратичних відхилень. Відповідно до зазначеного методу для

кожного критерію було розраховано математичне сподівання (M) та середньоквадратичне відхилення (σ) за формулами:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}; \quad \sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - M)^2}{n-1}},$$

де x_i – елемент вибірки; n – об'єм вибірки.

Тоді інтервал до $M - \sigma$ кількісно описує низький рівень готовності, від $M - \sigma$ до $M + \sigma$ – її середній рівень, а інтервал після $M + \sigma$ – достатній рівень.

На достатньому рівні сформованості готовності до управління ризиками у навчальних закладах виявлено 8,44% студентів магістратури експериментальної і 7,60% контрольної груп, на задовільному – 46,11% експериментальної і 50,63% контрольної груп, низький рівень констатовано у 45,45% магістрантів експериментальної і 41,77% контрольної груп.

Доведено, що різниця у сформованості рівнів готовності майбутніх менеджерів освіти експериментальної і контрольної груп не є статистично значущою, що підтверджено значенням критерію Уїлкоксона-Манна-Уїтні: $T = 0,180756$, ураховуючи кількість вибірок, де значення t на рівні значущості 0,05: $t_{нижнє} = 0,000982$ та $t_{верхнє} = 5,023886$.

Результати регресійного аналізу засвідчили взаємозв'язок і взаємовплив компонентів (особистісний, когнітивний, функційний), критеріїв (активність / пасивність особистості, усвідомленість / неусвідомленість знань, гнучкість / ригідність умінь), показників готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. Найбільш впливовими показниками регресійної моделі виявлено: асертивність, толерантність до невизначеності й усвідомлення майбутніми менеджерами освіти необхідності та важливості управління ризиками у навчальних закладах; оволодіння методами обробки ризиків у навчальних закладах відповідно до процесів управління ризиками, шляхами запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі, обізнаність із концептуальними положеннями управління ризиками у навчальних закладах; уміння здійснювати кількісний та якісний аналіз, визначати найбільш критичні ризики, проводити моніторинг з оцінки ризиків і визначати пропозиції та рекомендації за підсумками його проведення.

У четвертому розділі «Методика формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах» обґрунтовано педагогічні умови формування готовності

майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, схарактеризовано змістові та процесуальні складові експериментальної методики і моделі формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, подано результати констатувального та прикінцевого етапів експериментальної роботи.

Методику формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальному закладі розуміємо як сукупність взаємопов'язаних засобів і способів з чітко визначеними цілями навчання, конкретними принципами, формами, методами і прийомами, за якими здійснюється підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах: методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками; використання тренінгових технологій у процес підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти.

Визначені підходи (системний, діяльнісний, особистісний) і принципи (діалогічності, послідовності і систематичності, усвідомленості та розвитку освітніх потреб) взаємопов'язані і взаємозумовлені, складають певну систему, що забезпечує реалізацію моделі формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Реалізація моделі та експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах відбувалася за трьома етапами: когнітивно-збагачувальний, інструментально-технологічний, оцінно-рефлексивний у межах спецкурсу «Основи управління ризиками у навчальних закладах», що передбачало комплексне впровадження педагогічних умов, формами і методами реалізації яких виступили лекційні та практичні заняття, тренінги, вправи, позааудиторна і самостійна робота студентів магістратури (див. рис.).

Метою когнітивно-збагачувального етапу було узагальнення і систематизація знань майбутніх менеджерів освіти щодо засад управління ризиками у навчальних закладах, формування їхньої психологічної

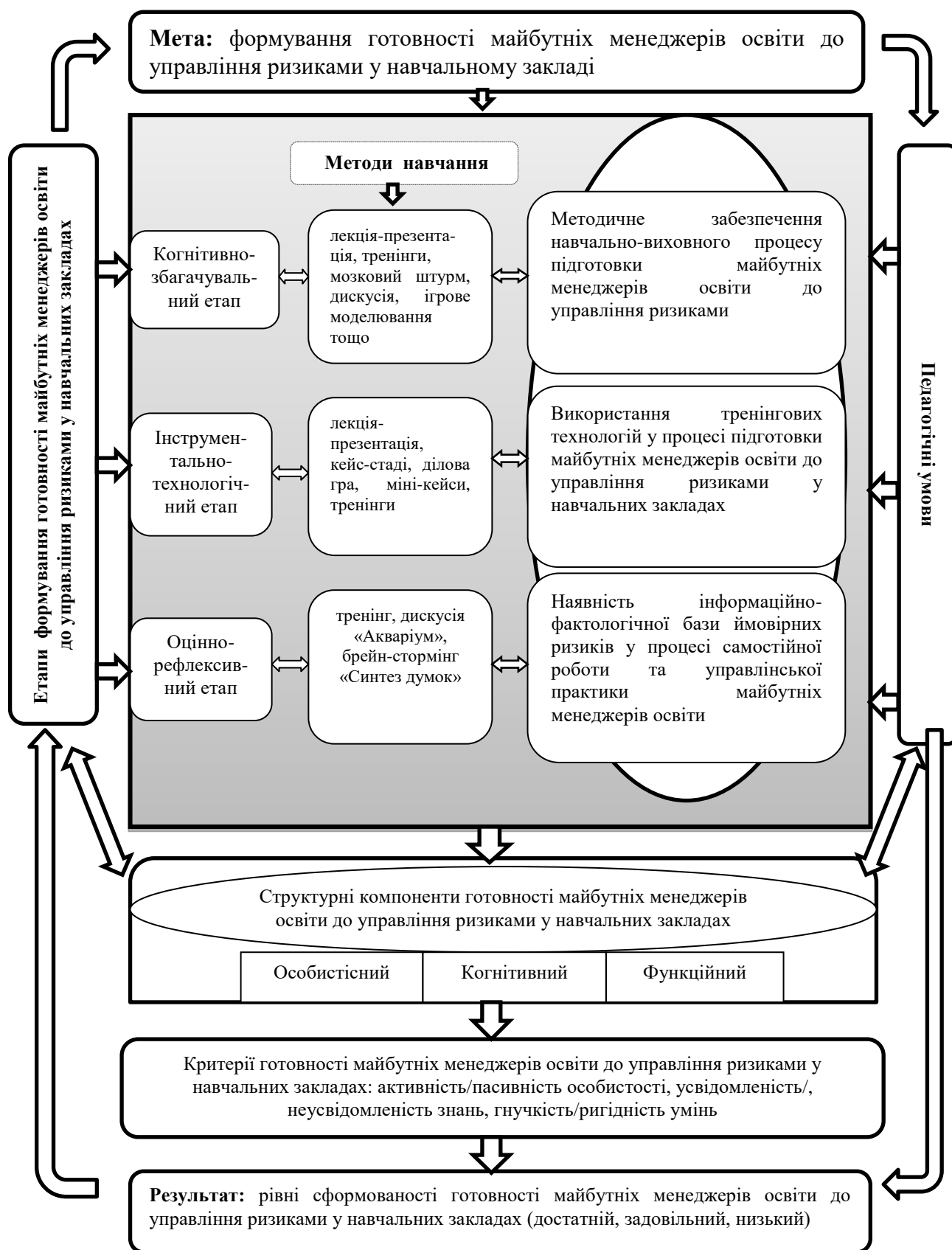

Рис. Модель формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах

настанови до усвідомленого управління ризиками у навчальних закладах. Підґрунтям експериментального дослідження стала цілеспрямована робота з підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах упродовж навчання в магістратурі на заняттях з таких дисциплін, як-от: «Менеджмент організації», «Аудит і оцінювання управлінської діяльності», «Техніка управлінської діяльності», «Управління інформаційними зв'язками» та в процесі викладання спецкурсу «Основи управління ризиками у навчальних закладах».

На цьому етапі було реалізовано змістовий модуль «Загальні основи управління ризиками у навчальних закладах» і впроваджено такі форми роботи з майбутніми менеджерами освіти: лекція-презентація «Ризик як наукова проблема», лекція-діалог «Процеси управління ризиками у навчальних закладах», тренінги «Професійні й особистісні характеристики менеджерів освіти в управлінні ризиками», «Асертивність», у процесі яких було використано гру «Знайди пару», мозковий штурм «Правила тренінгу», вправу «Чарівна скринька», інформаційне повідомлення «Сучасні погляди вчених щодо професійних характеристик менеджерів освіти, необхідних для управління ризиками», мозковий штурм «Якості, необхідні для управління ризиками», ділову гру «Кадрова проблема на порозі змін ХХІ столітті», дискусію «Чи потрібно враховувати ризики?», встановлення пріоритетів, вправу «Дерево підсумків», «Я вважаю та рекомендую....» тощо.

На самостійне опрацювання студентів магістратури було винесено такі питання: невизначеність – джерело ризика; підходи до класифікації ризиків у західних і пострадянських теоріях; роль менеджера освіти в управлінні ризиками у навчальному закладі; самоаналіз навчального закладу, критерії оцінювання діяльності навчального закладу тощо. Майбутні менеджери освіти самостійно розв'язували низку завдань, як-от: «Наведіть приклади доказів того, що управління без урахування ризиків – безперспективний шлях», «Систематизуйте інструменти і методи ідентифікації ризиків у навчальному закладі», «Напишіть есе «Управління ризиками – вимога сучасності», «Визначите фактори, що спричинили кадрові ризики у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах», «Запропонуйте алгоритм управління ризиками у навчальному закладі», «Складіть перелік ймовірних ризиків за напрямками діяльності навчального закладу, в якому Ви навчалися», «Результативність навчально-виховного процесу: ймовірні ризики, загрози, перспективи», «Забезпечення навчального закладу педагогічними кадрами» тощо.

На цьому етапі було реалізовано педагогічну умову – методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх

менеджерів освіти до управління ризиками, як-от: програмне (анотація, навчальна програма спецкурсу); інформаційно-довідкове (презентаційні матеріали); інформаційно-технологічне забезпечення (методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи студентів, тести, завдання для самоконтролю).

Метою другого – інструментально-технологічного етапу було оволодіння майбутніми менеджерами освіти технологією управління ризиками у навчальних закладах, удосконалення вмінь виявляти й обробляти ризики відповідно до ситуації. Стрижнем експериментальної роботи на цьому етапі виступив спецкурс «Основи управління ризиками у навчальних закладах», що охоплював як теоретичні, так і практико-зорієнтовані методичні аспекти формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Специфікою лекційних занять було використання інтерактивних методів і творчих завдань. На практичних заняттях застосовувалися тренінгові технології у межах змістового модуля «Технології виявлення та управління ризиками у навчальних закладах», що охоплював такі теми, як: «Планування управління ризиками та їх ідентифікація у навчальних закладах», «Якісний і кількісний аналіз ризиків», «Планування реагування на ризики», «Моніторинг та управління ризиками у навчальних закладах», «Методи обробки ризиків у навчальних закладах», «Шляхи запобігання і подолання ризиків у навчальних закладах». Для проведення серії практичних занять було задіяно такі форми і методи роботи зі студентами магістратури: тренінги «Методи планування й оцінки і реагування на ризики», «Карта ризиків – ефективний інструмент управління», «Прийняття рішень в умовах невизначеності і ризику», «Метод аналізу ієрархії», кейс-стаді «Керівник прийняв рішення...» тощо.

Формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах здійснювалося також у процесі їхньої самостійної роботи під час виконання таких завдань: «Доберіть приклади методів, що використовують менеджери для якісної та кількісної оцінки ризиків», «На конкретних прикладах продемонструйте методи обробки ризиків у навчальних закладах відповідно до процесів управління ризиками», «Визначте ймовірні ризики і загрози в діяльності навчального закладу в сучасних умовах реформування», «Запропонуйте механізми контролю за ризиками», «Визначте забезпеченість навчально-виховного процесу комп'ютерами та запропонуйте план заходів щодо покращення ситуації» тощо.

На цьому етапі було реалізовано такі педагогічні умови: використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх

менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти.

Третій етап, оцінно-рефлексивний, передбачав формування у майбутніх менеджерів освіти вмінь і навичок управління ризиками у навчальних закладах, застосовуючи відповідний інструментарій. У межах зазначеного етапу проводилися практичні заняття змістового модуля «Технології виявлення та управління ризиками у навчальному закладі», зокрема такі: «Моніторинг та управління ризиками у навчальних закладах», «Методи обробки ризиків у навчальних закладах», «Шляхи запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі».

Реалізації завдань цього етапу сприяли такі форми і методи: робота в малих групах, самоконтроль, тренінг «Шляхи запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі», міні-презентація «Школа майбутнього», дискусія «Акваріум» (тема «Управління навчальним закладом на засадах ризик-менеджменту»), брейн-стормінг «Управління ризиками у навчальному закладі: стан, проблеми, перспективи», «синтез думок» тощо.

Для активізації оцінно-рефлексивної діяльності під час проходження управлінської практики було використано систему професійних завдань, пов'язаних з управлінням, наприклад: «Запропонуйте план заходів щодо підвищення якості навчання у навчальному закладі», «Наведіть приклади запобігання і подолання ризиків у навчальному закладі, їх урахування при стратегічному плануванні програми розвитку навчального закладу», «Запропонуйте шляхи підвищення рівня безпеки дітей у загальноосвітньому навчальному закладі та можливі ризики», «Надання освітніх послуг: механізми, ймовірні ризики, загрози» тощо.

Завдання на самостійне опрацювання були спрямовані на закріплення засвоєних знань, удосконалення вмінь діяти оперативно, переносити здобуті знання на практику тощо. Зазначимо, що найбільш доцільним і методично виправданим в організації самостійної роботи майбутніх менеджерів освіти був метод кейс-стаді, оскільки дозволяв розв'язувати реальні завдання управлінського процесу, як-от: низька якість навчання, скарги та доповідні, плинність кадрів, підвищення інформаційної грамотності персоналу, невідповідність матеріально-технічного забезпечення навчального закладу, надання якісних послуг, забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, дотримання вимог щодо охорони дитинства, якісне та корисне харчування тощо. При цьому було використано такі методичні прийоми створення проблемних ситуацій, як: самостійне формулювання майбутніми менеджерами освіти

визначень основних понять, категорій в управлінні ризиками; аналіз протилежних поглядів щодо певної управлінської проблеми; цитування неоднозначних висловів дослідників, педагогів, видатних людей сучасності щодо проблеми дослідження; визначення майбутніми менеджерами освіти кола актуальних проблем навчального закладу в умовах реформування і глобалізації; обґрунтування майбутніми менеджерами освіти необхідності й важливості управління ризиками у навчальних закладах в умовах невизначеності; аналіз прикладів ефективного та неефективного застосування реагування керівництва навчальних закладів на ризики, виявлення ступеня впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність навчального закладу, визначаючи ризики і загрози.

На цьому етапі було реалізовано такі педагогічні умови: використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти.

Для перевірки ефективності запропонованої моделі та експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах з упровадженням визначених педагогічних умов на прикінцевому етапі експерименту було проведено прикінцеві зрізи (див. табл.).

Таблиця

Порівняльні результати рівнів готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)

Групи	Рівні					
	Достатній		Задовільний		Низький	
	до формування	після формування	до формування	після формування	до формування	після формування
ЕГ	8,44	53,90	46,11	40,26	45,45	5,84
КГ	7,60	8,86	50,63	51,27	41,77	39,87

Як засвідчує таблиця, результати експериментальної роботи з формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах на прикінцевому етапі засвідчили позитивні зміни в рівнях сформованості досліджуваної готовності студентів магістратури експериментальної групи.

Визначено, що відтепер достатнього рівня досягли 53,90% студентів магістратури експериментальної групи (було – 8,44%), на задовільному рівні залишилося 40,26% (було – 46,11%), на низькому – 5,84% (було – 45,45%) майбутніх менеджерів освіти.

У контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни. Зокрема, достатній рівень готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах зафіксовано у 8,86% студентів магістратури (було – 7,60%), на задовільному рівні стало 51,27% (було – 50,63%) і на низькому залишилося 39,87% (було – 41,77%) майбутніх менеджерів освіти.

Для порівняння результатів констатувального і прикінцевого етапів експериментального дослідження було здійснено перевірку значущості позитивних зрушень у рівнях готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах завдяки статистичній обробці отриманих експериментальних даних за значенням критерію Уїлкоксона-Манна-Уїтні. Статистичні дані підтвердили ефективність моделі, педагогічних умов та експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, оскільки різниця зрізів експериментальної групи до і після формувального етапу експерименту виявилася статистично вагомою. Для контрольної групи суттєвої різниці у цих зрізах до і після формувального експерименту не виявлено.

За коефіцієнтом кореляції Спірмена доведено, що до формувального експерименту найбільш щільний зв'язок спостерігався між другим критерієм (усвідомленість / неусвідомленість знань) і готовністю у цілому, аналогічна ситуація залишилася після експерименту в контрольній групі. Досить низький рівень сформованості готовності був зумовлений здебільшого низьким рівнем усвідомленості / неусвідомленості знань. Зауважимо, що після експерименту в експериментальній групі спостерігався зв'язок однакової щільності між оцінками за всіма трьома критеріями та готовністю у цілому, що пояснюється сформованим цілісним (комплексним) утворенням – готовністю майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

У дисертації розкрито теоретико-методологічні засади дослідження, презентовано нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробці й науковому обґрунтуванні концепції, моделі, експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

1. Науково обґрунтовано теоретико-методологічні концепти підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах: методологічний, що відображує взаємозалежність і взаємодію системного, діяльнісного й особистісного підходів; теоретичний, який висвітлює основні ідеї, характеризує науковий апарат дослідження, розкриває вихідні положення, принципи (діалогічності, послідовності і систематичності, усвідомленості та розвитку освітніх потреб), що визначають безпосередній зв'язок теоретичних положень концепції з практикою підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; методичний, що включає розробку й апробацію експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах з чітко визначеними цілями навчання і засобами для їх досягнення (педагогічні умови, форми, методи).

2. Визначено феномен «готовність майбутніх менеджерів до управління ризиками у навчальних закладах» як цілісне особистісне утворення, що характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання конкретної діяльності: визначає стратегію поведінки в умовах невизначеності, здійснює ідентифікацію, якісну та кількісну оцінку ризиків, визначає критичні ризики і планує реагування на них. Зазначена готовність є результатом підготовки, що зумовлена інтеграцією особистісного, когнітивного і функційного компонентів.

3. Уточнено зміст низки понять:

– «менеджер освіти» – працівник освітньої організації, який наділений повноваженнями керівництва і приймає управлінські рішення за певними видами діяльності організації;

– «професійна підготовка менеджерів освіти» – цілеспрямований процес професійного розвитку, що забезпечує формування значущих для управлінської діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості, достатніх для успішного виконання посадових обов'язків;

– «ризик» – ситуація невизначеності, що вимагає в процесі прийняття рішень певного вибору для досягнення необхідного результату з мінімізацією негативних наслідків;

– «ризик-менеджмент» – сукупність управлінських дій інтегрованого характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і запобігання ризиків, тобто процес впливу на об'єкти навчального закладу, за яким забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, запобігальні дії, їх обґрунтоване врахування при прийнятті менеджером освіти управлінських рішень;

– «управління ризиками у навчальному закладі» – комплекс управлінських дій і заходів, що здійснюються менеджерами навчального закладу з метою вибору оптимального управлінського рішення з можливих альтернатив, які можуть мати позитивні / негативні наслідки. Оптимальним управлінським рішенням вважаємо те, яке приносить найкращий результат з найбільшою ймовірністю.

4. Виявлено, що наявні класифікації ризиків у галузі освіти дозволяють розділити їх на кілька груп за різними ознаками: масштабом виникнення (макроризики, мезоризики, мікроризики), джерелом (зовнішні, внутрішні, суб'єктивні, об'єктивні), часом (короткострокові, середньострокові, довгострокові), терміном дії (ретроспективні, поточні, перспективні), характером прояву (прогнозовані, непрогнозовані), чинниками виникнення (політичні, економічні). Класифіковано такі групи ризиків за сферою походження: політико-правові, фінансово-економічні, організаційно-технічні, кадрові, управлінські, інформаційно-комунікаційні, соціокультурні, навчально-методичні.

5. Визначено компоненти (особистісний, когнітивний, функційний), критерії (активність / пасивність особистості, усвідомленість / неусвідомленість знань, гнучкість / ригідність умінь) з відповідними показниками, схарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах (достатній, задовільний, низький). Для визначення числових інтервалів рівнів готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками було використано метод середньоквадратичних відхилень. За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту, з'ясовано, що 46,11% студентів магістратури експериментальної і 50,63% контрольної груп було на задовільному рівні, достатнього рівня досягли тільки 8,44% респондентів експериментальної групи і 7,60% контрольної групи, на низькому було 45,45% майбутніх менеджерів освіти експериментальної і 41,77% контрольної груп.

Результатами регресійного аналізу доведено взаємозв'язок і взаємовплив компонентів (особистісного, когнітивного, функційного) і критеріїв (активність / пасивність особистості, усвідомленість /

неусвідомленість знань, гнучкість / ригідність умінь) готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

6. Визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах: методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти.

7. Розроблено модель формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, що є структурованою системою взаємопов'язаних елементів і містить такі етапи: когнітивно-збагачувальний, інструментально-технологічний, оцінно-рефлексивний.

8. Розроблено, апробовано та доведено ефективність експериментальної методики формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, яка різнилася змістовим наповненням, методами і формами організації навчальної діяльності та самостійної роботи студентів, що сукупно забезпечили реалізацію педагогічних умов у межах спецкурсу «Основи управління ризиками у навчальних закладах» на кожному етапі.

9. Виявлено суттєві позитивні зміни в рівнях сформованості готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах за результатами прикінцевого зрізу в експериментальній групі на відміну від контрольної. Так, достатній рівень було зафіксовано у 53,90% магістрантів експериментальної (було – 8,44%) і 8,86% (було – 7,60%) контрольної груп; задовільний – у 40,26% майбутніх менеджерів освіти (було – 46,11%) експериментальної та 51,27% (було – 50,63%) контрольної груп. По завершенні формувального етапу експерименту на низькому рівні залишилося 5,84% (було – 45,45%) майбутніх менеджерів освіти експериментальної і 39,87% (було – 41,77%) контрольної груп.

Доведено, що результати, отримані до і після формувального експерименту в експериментальній групі суттєво відрізняються, ця різниця є статистично вагомою, достовірність отриманих результатів підтверджено за значенням критерію Уїлкоксона-Манна-Уїтні. Для контрольної групи суттєвої різниці у даних зрізів до і після формувального експерименту не виявлено.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні технології управління специфічними ризиками у навчальних закладах із застосуванням комп'ютерних технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Черненко Н. М. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками : теорія і практика : [монографія] / Н. М. Черненко. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – 386 с.

Публікації у фахових виданнях України

2. Черненко Н. М. Механізми удосконалення просторово-часової організації діяльності менеджерів освіти / Н. М. Черненко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 25 (38). – С. 117–121.

3. Черненко Н. М. Удосконалення процесу прийняття ефективних управлінських рішень у закладах освіти / Н. М. Черненко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса : ПНПУ, 2010. – № 5–6. – С. 279–284.

4. Черненко Н. М. Ризик-менеджмент у контексті сучасних наукових досліджень / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2014. – № 6 СХХІІІ. – С. 204–208.

5. Черненко Н. М. Характеристика вірогідних ризиків у галузі освіти / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2014. – № 7 СХХІV. – С. 179–183.

6. Черненко Н. М. Аналіз і класифікація вірогідних ризиків у галузі освіти / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2014. – № 10 СХХVІІ. – С. 218–222.

7. Черненко Н. М. Необхідність управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2014. – Вип. № 10. – К. : Гнозис. – С. 375–380.

8. Черненко Н. М. Сучасні підходи до визначення феномена «ризик» / Н. М. Черненко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. –

2014. – Випуск № 42. – Ч 1. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД». – С. 328–331 (Серія : Педагогіка і психологія).

9. Черненко Н. М. Професійна підготовка менеджерів освіти в сучасних умовах / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2015. – № 2 СХХХІ. – С. 124–128.

10. Черненко Н. М. Категорія ризику в управлінській діяльності / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2015. – № 6 СХХХV. – С. 137–142.

11. Черненко Н. М. Використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2015. – № 8 СХХХVІІ. – С. 196–201.

12. Черненко Н. М. Особливості управління навчальним закладом на засадах ризик-менеджменту / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2015. – № 9 СХХХVІІІ. – С. 196–200.

13. Черненко Н. М. Концептуальні засади визначення ризиків у закладах освіти / Н. М. Черненко // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 3. – Режим доступу до журн. : http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/14#.VYw_f0a-vIU.

14. Черненко Н. М. Основні підходи до вивчення проблеми ризику / Н. М. Черненко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – № 32 (365). – С. 138–143. – (Серія : Педагогічні науки).

15. Черненко Н. М. Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – № 36 (369). – С. 42–52.

16. Черненко Н. М. Структурно-компонентний аналіз готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 4 (85). – Рівне : РОШПО. – С. 32–36.

17. Черненко Н. М. Критеріальний апарат оцінювання готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Педагогічний альманах. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 29. – С. 235–240.

18. Черненко Н. М. Методика підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками / Н. М. Черненко // Науковий вісник Університету менеджменту освіти : Електронне видання. – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». – 2016. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 254–265. – Режим доступу до журн. : <http://umo.edu.ua>.

19. Черненко Н. М. Характеристика рівнів готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2016. – № 1 СХХХХІІ.– С. 126–130.

20. Черненко Н. М. Концептуальна модель підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // 36. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Харків : «Смугаста типографія», 2016. – Вип. 52. – С. 229–239. – (Серія : Педагогіка та психологія).

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

21. Черненко Н. Н. Особенности профессионального развития менеджеров / Н. Н. Черненко // Вестник университета «Туран» : научный журнал. – 2012. – Вип. 1 (53). – Алматы : Университет «Туран». – С. 141–144.

22. Черненко Н. Н. Стратегический анализ рисков учебного заведения / Н. Н. Черненко // Psihologie. Pedagogie speciala. Asistenta sociala a Universitatii Pedagogice de Stat «Ion Creanga» din Chisinau. – 2014. – № 4 (347). – С. 16–21.

23. Черненко Н. Н. Информационно-аналитическая деятельность менеджеров образования как составляющая управления рисками / Н. Н. Черненко // Вестник Минского городского института образования : научно-методический журнал. – 2015. – № 2 (21). – С. 25–28.

24. Черненко Н. Н. Минимизация и устранение рисков в процессе внедрения инклюзивного образования / Н. Н. Черненко // Psihologie. Pedagogie speciala. Asistenta sociala a Universitatii Pedagogice de Stat «Ion Creanga» din Chisinau. – 2015. – № 3 (40). – С. 73–76.

25. Черненко Н. Н. Современные аспекты управления рисками в учебном заведении / Н. Н. Черненко // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. – 2015. – nr 4. – Łódź : Wyższa Szkoła Informatyki i Umiejętności. – С. 22–28.

Опубліковані праці апробаційного характеру

26. Черненко Н. М. Структурно-функціональний аналіз технік управлінської діяльності / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. науково-практ. семінару [«Управління навчальними закладами в контексті модернізації системи професійного навчання»], (Одеса, 1–4 липня 2008 р.). – Одеса, 2008. – С. 50–51.

27. Черненко Н. М. Коучинг як нова технологія розвитку і навчання персоналу / Н. М. Черненко // Матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління освітніми закладами: стан проблем, стратегії

розвитку»], (Одеса, 29 жовтня 2010 р.). – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. – С. 21–24.

28. Черненко Н. М. Міжкультурний діалог як шлях до співпраці / Н. М. Черненко // Матер. XIII міжнар. наук.-практ. конф. [«Молодь в умовах нової соціальної перспективи»], (Житомир, 24–25 березня 2011 р.). – Житомир, 2011. – Ч. I. – С. 310–311.

29. Черненко Н. М. Внутрішньошкільний контроль як інструмент управління якістю навчання учнів у ЗОШ / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. науково-практичної конференції [«Управління освітніми закладами : стан проблем, стратегії розвитку»], (Одеса, 20–21 жовтня 2011 р.). – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. – С. 30–32.

30. Черненко Н. М. Самоменеджмент як засіб підвищення ефективності професійної діяльності державних службовців / Н. М. Черненко // Матеріали XIV міжнар. наук.-практ. конф. [«Молодь в умовах нової соціальної перспективи»], (Київ, 23–24 березня 2012 р.). – Київ, 2012. – С. 445–448.

31. Черненко Н. Н. Информационная система – основа процесса управления учебным заведением в современных условиях / Н. Н. Черненко // Матеріали I всеукр. наук.-практ. конф. [«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»], (Дніпропетровськ, 15 червня 2012 р.). – Д. : ТОВ «Інновація», 2012 – Ч. 2. – С. 156–159.

32. Черненко Н. М. Психологічні механізми самовдосконалення керівників / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління освітніми закладами : досвід, проблеми та перспективи»], (Одеса, 1–2 листопада 2012 р.). – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2012. – С. 120–122.

33. Черненко Н. Н. Использование тренинговых технологий обучения в условиях последипломного образования / Н. Н. Черненко // Матеріали XVIII міжнар. наук.-метод. конф. [«Управління якістю підготовки фахівців»], (Одеса, 18–19 квітня 2013 р.). – Одеса : Одеська державна академія будівництва та архітектури. – С. 227–228.

34. Черненко Н. М. Стратегічний розвиток навчального закладу – вимога часу / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління в освіті»], (Львів, 18–19 квітня 2013 р.). – Львів, 2013. – С. 281–282.

35. Черненко Н. М. Структурно-функціональний підхід в управлінні навчальним закладом / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління навчальними закладами : досвід, проблеми та перспективи»], (Одеса, 29–30 листопада 2013 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. – С. 80–82.

36. Черненко Н. М. Ризик-менеджмент як механізм управління навчальним закладом / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-методич. конф. [«Теорія і практика управління педагогічним процесом»], (Одеса, 19–21 червня 2014 р.). – Одеса : Атлант, ВОІ СОІУ, 2014. – С. 191–193.

37. Черненко Н. М. Управління навчальним закладом на засадах ризик-менеджменту / Н. М. Черненко // 36. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. [«Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні»], (Львів, 25–26 липня 2014 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С. 15–116.

38. Черненко Н. М. Управління ризиками в сучасних умовах / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Педагогічні та психологічні науки: виклики і сьогодення»], (Київ, 08 серпня 2014 р.). – К. : ГО Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 70–72.

39. Черненко Н. М. Вірогідні ризики у галузі освіти / Н. М. Черненко // 36. наук. докл. міжнар. наук. конф. з обміну науковими досягненнями, (Poznan, 30–31.08.2014 р.). – Польща. – Ч. 3. – С. 31–33.

40. Черненко Н. М. Сучасна практика підготовки менеджерів освіти у вищих навчальних закладах / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління навчальними закладами : досвід, проблеми та перспективи»], (Одеса, 29–30 листопада 2014 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 63–65.

41. Черненко Н. М. Тренінг як ефективна форма підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками / Н. М. Черненко // Матеріали міжн. наук.-методич. конф. [«Теорія і практика управління педагогічним процесом»], (Одеса, 21–23 червня 2015 р.). – Одеса : СПД Почепкін, 2015. – С. 93–96.

42. Черненко Н. Н. Особенности управления вероятными рисками в процессе внедрения инклюзивного образования / Н. Н. Черненко, Т. К. Гречко // Материалы междунар. научн.-практ. конф. в рамках международного проекта TEMRUS INNOVEST [«Восточное партнерство в сфере педагогических инноваций в инклюзивном образовании»], (Кишинев, 6–10 июля 2015 г.). – Кишинев : Институт непрерывного образования. – С.181–183.

43. Черненко Н. М. Управління ризиками у сучасних закладах освіти / Н. М. Черненко // Матеріали шостої міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (Одеса, 17 листопада 2015 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – С. 80–82.

44. Черненко Н. М. Управлінські функції у діяльності менеджерів освіти / Н. М. Черненко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління навчальними закладами: досвід, проблеми та перспективи»], (Одеса, 29–30 листопада 2015 р.). – Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – С. 64–66.

45. Черненко Н. М. Психологічний компонент готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // 36. матеріалів I всеукр. наук.-метод. веб-конф. [«Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами»], (Херсон, 23 грудня 2015 р.). – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Ч. II. – С. 184–186.

46. Черненко Н. М. Змістові та процесуальні складові підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Матеріали XI міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. [«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»], (Переяслав-Хмельницький, 20–21 лютого 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 11. – С. 193–194.

47. Черненко Н. М. Модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах / Н. М. Черненко // Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівників навчальних закладів»], (Житомир, 29 березня 2016 р.). – Житомир: Вид-во ФО-П Левковець. – С. 489–492.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

48. Черненко Н. М. Техніка управлінської діяльності: [навчальний посібник / Н. М. Черненко, С. К. Хаджирадєва // Рекомендовано МОН України як навч. посібн. / за заг. ред. О. Я. Чебикіна. – Одеса: ПДПУ, 2008. – 128 с. (Серія «Управління навчальним закладом»).

49. Черненко Н. М. Теорія і практика управління закладами освіти: [навчальний посібник] / Н. М. Черненко, С. К. Хаджирадєва, Н. М. Торган. – Рекомендовано МОН України як навч. посібн. – К.: «Освіта», 2013. – 184 с. (Серія «Управління навчальним закладом»).

50. Управление педагогическими инновациями в инклюзивном образовании [учебное пособие] / А. М. Ананьев, С. В. Воронова, Н. Н. Черненко та ін. // Рекомендовано Министерством образования и науки Украины как учебное пособие. – К.: «Освіта України», 2014. – 244 с.

АНОТАЦІЯ

Черненко Н. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2016.

У дисертаційному дослідженні науково обґрунтовано методологічні концепти підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, визначено принципи (діалогічність, послідовність, систематичність, усвідомленість та розвиток освітніх потреб). Уточнено сутність понять «менеджер освіти», «професійна підготовка менеджерів освіти», «ризик», «ризик-менеджмент», «управління ризиками у навчальному закладі».

Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах (методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; наявність інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної роботи та управлінської практики майбутніх менеджерів освіти); виокремлено компоненти (особистісний, когнітивний, функційний), визначено критерії (активність / пасивність особистості, усвідомленість / неусвідомленість знань, гнучкість / ригідність умінь) і показники, якісні характеристики рівнів (достатній, задовільний, низький) готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. Розроблено модель й експериментальну методику формування готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Ключові слова: менеджер освіти, ризик, управління ризиками, підготовка до управління ризиками, готовність майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Черненко Н. Н. Теоретические и методические основы подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических

наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», МОН Украины. – Одесса, 2016.

В диссертационном исследовании научно обосновано методологические концепты подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях.

Раскрыты сущность и структура феномена «готовность будущих менеджеров к управлению рисками в учебных заведениях». Готовность будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебном заведении охарактеризована как целостное личностное образование, которое выражается в мобилизации ресурсов субъекта труда на выполнение конкретной деятельности: определяет стратегию поведения в условиях неопределенности, осуществляет идентификацию, качественную и количественную оценку рисков, определяет критические риски и планирует реагирование на них. Такая готовность является результатом подготовки, обусловленной интеграцией личностного, когнитивного и функционального компонентов.

Классифицированы группы рисков: политико-правовые, финансово-экономические, организационно-технические, кадровые, управленческие, информационно-коммуникационные, социокультурные, учебно-методические.

Управление рисками в учебном заведении рассматривается как комплекс управленческих действий и мероприятий, осуществляющиеся менеджерами учебного заведения с целью выбора оптимального управленческого решения из предложенных альтернатив и возможными положительными / отрицательными последствиями. Оптимальным управленческим решением считаем то, которое будет иметь лучший результат с наибольшей долей вероятности.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия формирования готовности будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях (методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях; использование тренинговых технологий в процессе подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях; наличие информационно-фактологической базы вероятных рисков в процессе самостоятельной работы и управленческой практики будущих менеджеров образования).

Выделены критерии (активность / пассивность личности, осознанность / неосознанность знаний, гибкость / ригидность умений) и показатели, даны качественные характеристики уровней (достаточный, удовлетворительный, низкий) готовности будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях.

Уточнена сущность понятий: «менеджер образования» – работник образовательной организации, наделенный полномочиями руководства и принимает управленческие решения по определенным видам деятельности организации; «профессиональная подготовка менеджеров образования» рассматривается как целенаправленный процесс профессионального развития, обеспечивающий формирование значимых для управленческой деятельности знаний, практических умений и навыков, а также профессионально важных качеств личности, достаточных для успешного выполнения должностных обязанностей; «риск» трактуется как ситуация неопределенности, которая требует в процессе принятия решений определенного выбора для достижения необходимого результата с минимизацией негативных последствий; «риск-менеджмент» – это совокупность управленческих действий интегрированного характера, которые направлены на выявление, анализ и предупреждение рисков. Управление рисками в учебном заведении рассматривается как комплекс управленческих действий и мероприятий, осуществляемых менеджерами учебного заведения с целью выбора оптимального управленческого решения из возможных альтернатив, которые могут иметь положительные / отрицательные последствия.

Разработана и апробирована диагностическая методика выявления уровней готовности будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях.

По результатам констатирующего этапа эксперимента созданы и апробированы модель и экспериментальная методика формирования готовности будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях, предусматривающие проведение поэтапной (когнитивно-обогащающий, инструментально-технологический, оценочно-рефлексивный этапы) целенаправленной работы.

Ключевые слова: менеджер образования, риск, управление рисками, подготовка к управлению рисками, готовность будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях, педагогические условия.

ANNOTATION

Chernenko N.M. Theoretical and methodical bases of future managers training to risk management in educational institutions. - On the manuscript.

Thesis for scientific degree of the doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. - State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynsky» MES. – Odessa, 2016.

The dissertation research scientifically substantiated methodological concept of training future managers to risk management in educational institutions, the principles of (dialogical, consistency, regularity, awareness and develop educational needs). Refined essence of the concepts of «education manager», «training for education managers», «risk», «risk management», «risk management in educational institutions».

Theoretically substantiated and experimentally tested pedagogical conditions of formation of readiness of the future education managers to risk management in educational institutions (methodological support of the educational process of training future education managers to risk management in educational institutions, the use of training technologies in the process of preparing future education managers to risk management in training institutions, the availability of the information and evidence base of possible risks in the process of self-study and management practices of the future education managers); isolated components (personality, cognitive, functional), the criteria (active / passive personality, awareness / unawareness of knowledge, flexibility / rigidity skills) and performance, quality characteristics levels (sufficient, satisfactory, low) readiness of the future managers of education for risk management training institutions. The model and the experimental technique of readiness formation of the future education managers to risk management in educational institutions.

Keywords: education manager, risk, risk management, preparation to risk management, readiness of the future education managers to risk management in educational institutions, pedagogical conditions.

Підписано до друку 25.10.2016.
Обсяг 1,9 друк. арк. Формат 60x88/16. Зам. № 901/16
Наклад 120 прим.

Надруковано у ФОП Кожухар О.І.
Свідотство № 3261616315
м. Одеса, вул. Мечнікова, 17А
т. +38 0960466059
copyrka@ukr.net